

Katowice 20.01.2020

Prof. dr hab. Dariusz Nawrot
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja pracy doktorskiej
mgr Anny Kasiarz
pt. *Działalność polityczna rodu Tarnowskich z Dzikowa w II RP*

Pani mgr Anna Kasiarz podjęła się niezwykle ważnego i interesującego zadania, przedstawienia i przeanalizowania działalności politycznej członków rodu Tarnowskich z Dzikowa w okresie II Rzeczypospolitej. Realizacja tego zamierzenia, jak wynika z tytułu pracy, oznacza opracowanie zagadnień związanych z aktywnością polityczną Jana Zdzisława Tarnowskiego i jego syna Artura Tarnowskiego w czasach przemian politycznych i społeczno-gospodarczych, w okresie gdy po 123 latach niewoli Polska odzyskała niepodległość, a budowa nowego państwa oznaczała konieczność konstruowania nowej rzeczywistości, w której ograniczano rolę dawnej czołowej i najbardziej wpływowej warstwy społeczeństwa, jakim była arystokracja. Podjęcie badań nad tymi kwestiami Doktorantka motywuje słabym opracowaniem powyższych zagadnień, uznając, że o ile wcześniejsze dzieje rodu Tarnowskich i jego najwybitniejszych przedstawicieli znalazły swoich historyków (w tym wybitnego Włodzimierza Dworzaczka), to losy dwóch ostatnich Tarnowskich z Dzikowa nie zostały do tej pory ani opisane, ani gruntownie przeanalizowane. Wspomnieć tu można jedynie prace Tadeusza Zycha, odnoszące się do aktywności gospodarczej Tarnowskich pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku oraz biogramy Jana Zdzisława i Artura Tarnowskich, czy opracowania odnoszące się do problematyki związanej z polskim ziemiaństwem w latach 1918-1939, jak prace Bogusława Gałki: *Ziemiaństwo w parlamencie II Rzeczypospolitej* (2000), Włodzimierza Micha: *Ideologia polskiego ziemiaństwa 1918-1939* (2000) oraz *Przeciw pauperyzacji i wywłaszczeniu...* (2009). Doktorantka uznaje przy tym, że opisanie aktywności politycznej dwóch ostatnich Tarnowskich z Dzikowa na arenie ogólnokrajowej i lokalnej, posłuży – jako swoista egzemplifikacja – do przedstawienia dziejów ziemiaństwa polskiego w okresie międzywojennym. W konsekwencji, po przeanalizowaniu materiału źródłowego, pozwoli Jej zmierzyć się z odpowiedzią na

zasadnicze pytanie, dotyczące roli tej warstwy w budowie niepodległego państwa po 1918 roku.

Podstawą recenzowanej pracy były przede wszystkim dokumenty z Archiwum Narodowego w Krakowie, z tzw. Archiwum Dzikowskiego Tarnowskich, w tym papiery związane z ich działalnością polityczną, korespondencja prywatna, czy materiały dotyczące spraw gospodarczych. Uzupełniają je dokumenty z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w tym akta Walerego Sławka, Archiwum Państwowego w Przemyślu, Archiwum Państwowego w Rzeszowie i Archiwum Państwowego w Kielcach, Oddziału w Sandomierzu, w tym sprawozdania z działania władz lokalnych w Tarnobrzegu oraz materiały źródłowe z Biblioteki Jagiellońskiej, dotyczące Sejmu Krajowego i Biblioteki Sejmowej w Warszawie, w tym stenogramy posiedzeń Sejmu II Rzeczypospolitej. Łącznie w pracy wykorzystano prawie 30 wydawnictw źródłowych, w tym 18 tytułów prasowych i kilka pamiętników, około 250 opracowań i artykułów naukowych, w tym monografie odnoszące się do dziejów polskiego ziemiaństwa w XIX i XX wieku, jak praca J. Leskiewiczowej: *Ziemiaństwo polskie 1795-1945* (1985) i ruchu konserwatywnego, jak B. Micha: *Role i metody. Ruch konserwatywny w II Rzeczypospolitej w swych zadaniach i sposobach realizacji* (2010) oraz kilkanaście stron internetowych. Wysiłek Doktorantki pozwolił stworzyć pracę opartą na źródłach, wnoszącą wiele nowych informacji i korygującą wiele dotychczasowych ustaleń historiografii. Na tej podstawie można stwierdzić, że podstawa źródłowa oraz wykorzystana literatura naukowa nie budzą większych wątpliwości co do wartości recenzowanej pracy.

Rozprawa doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zawierających od czterech do ośmiu podrozdziałów, zakończenia i bibliografii. Praca ma konstrukcję chronologiczno-problemową, która jest spójna oraz logiczna, ale budzi pewne zastrzeżenie. Dla jasności wykładu wydaje się bardziej celowa rezygnacja z rozdziału czwartego o zjeździe w Dzikowie, który powinien wejść w skład podrozdziałów o politycznej działalności Tarnowskich. Pracę rozpoczyna wstęp, w którym zarysowano cel pracy, jakim jest przedstawienie roli politycznej Tarnowskich w odrodzonej Polsce, ale także odpowiedź na pytanie o miejsce Tarnowskich wśród innych rodów ziemiańskich w badanym w dysertacji okresie. We wstępie przywołano również wykorzystaną literaturę i źródła, które jednak powinny się znaleźć przed opisem konstrukcji pracy. Doktorantka we wstępie nie omówiła przyjętych metod badawczych. W dodatku prezentując bazę źródłową dysertacji nie przedstawiła bardziej krytycznie wykorzystanych materiałów źródłowych.

Rozdział pierwszy, spełnia funkcję wprowadzenia i zawiera zarówno omówienie korzeni rodu, jak i interesujące zaprezentowanie jego najwybitniejszych przedstawicieli, na

przykład hetmana Jana Tarnowskiego, czy Stanisława Tarnowskiego (młodsze brata Jana Dzierżysława), rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego i przywódcę krakowskich konserwatystów. Swoje miejsce ma w nim także legenda Juliusza Tarnowskiego (także młodsze brata Jana Dzierżysława), poległego w powstaniu styczniowym. Doktorantka przedstawiła tu także polityczne kariery Jana Dzierżysława i Adama Tarnowskiego. Te pierwszy był ojcem Jana Zdzisława, który odcisnął piętno na wychowaniu syna, drugi jego młodszym bratem, robiącym karierą w austro-węgierskiej służbie dyplomatycznej, później odgrywającym rolę szarej eminencji w zbliżeniu konserwatystów do Józefa Piłsudskiego. Wydaje się, że bardziej celowe byłoby tego fragmentu pracy w jednym wykładzie, pokazując historię rodu i tradycje jego politycznego zaangażowania, zamiast rozbijać tę część rozdziału na osobne podrozdziały, z których drugi liczący niecałą stronę jest zbędny. Zapewne w zamierzeniu Doktorantki ten fragment służyć ma zrozumieniu tradycji w jakiej wychowywani byli i żyli bohaterowie dysertacji, ale takie ujęcie tematu powoduje powtórzenia, na przykład z rozdziałem drugim, w którym ponownie mowa jest o roli Stanisława Tarnowskiego w ruchu konserwatywnym. Przydatna w tej części pracy byłaby też tablica genealogiczna rodu. Najważniejszą jednak partią tego rozdziału jest przedstawienie sylwetek Jana Zdzisława i Artura Tarnowskich. Autorka bardzo interesująco kreśli obraz początków kariery Jana Zdzisława, jego udział w pracach Sejmu Krajowego, także zaangażowanie w działalność charytatywną. Brakuje w tym miejscu opisu działalności gospodarczej zarówno Jana Zdzisława, jak i Artura Tarnowskiego, która znalazła się w innej części pracy. Na s. 54 jest błędna informacja, że Księstwo Warszawskie powstało w 1809 roku. Natomiast w rozdziale drugim poświęconym narodzinom i rozwojowi polskiej myśli konserwatywnej Doktorantka świadomie wykraczając poza ramy chronologiczne pracy ukazuje XIX wieczne początki tego ruchu i jego rozwój w Galicji, przede wszystkim szczegółowo omawiając rolę polityczną Stańczyków w ruchu zachowawczym. Uznaje bowiem, że to galicyjska myśl konserwatywna ukształtowała przede wszystkim poglądy Jana Zdzisława Tarnowskiego. Ważną częścią tego rozdziału jest opis działalności ruchu konserwatywnego w II Rzeczypospolitej, jego stosunek do odbudowującej się po epoce zaborów ojczyzny, dzieje poszczególnych ugrupowań i cele jakie sobie stawiały w kolejnych latach istnienia państwa polskiego.

Kluczowy rozdział trzeci zawiera bardzo szczegółowe przedstawienie działalności politycznej Tarnowskich w okresie międzywojennym. Rozpoczyna go, po zaprezentowaniu tarnobrzeskiego samorządu terytorialnego, omówienie działalności Tarnowskich w samorządzie gminnym i powiatowym w Tarnobrzegu. Jak podsumowuje Doktorantka, praca Tarnowskich w samorządzie lokalnym wynikała po pierwsze z poczucia misji i

odpowiedzialności za lokalną społeczność, po drugie, z tradycji rodzinnych nakładających obowiązek współuczestnictwa w życiu tej ze społeczności, po trzecie, z dbałości o własne interesy ekonomiczne, szczególnie w czasach, gdy znacząco zmieniały się warunki życia społecznego i gospodarczego. Dotyczy to zarówno szczebla gminnego, jak i powiatowego. Najważniejsza część tego rozdziału zawiera opis działalności Zdzisława Tarnowskiego w Stronnictwie Prawicy Narodowej (działającego u progu niepodległości pod nazwą Stronnictwa Budowy Zjednoczonej Polski i tworzącego w Sejmie Ustawodawczym Klub Pracy Konstytucyjnej), którego był prezesem. I choć początkowo nie udało się zrealizować założonych przez niego celów, pełnego zjednoczenia ruchu konserwatywnego i uczestnictwa w sprawowaniu rządów w Polsce, to czas po przejęciu władzy przez Józefa Piłsudskiego – jak się wydawało – stworzył szansę na współpracy z obozem sanacji na dogodnych warunkach. Swoje miejsce znalazło w tym rozdziale także przedstawienie wypełniania przez Jana Zdzisława obowiązków senatora z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w latach 1928-1930. Doktorantka ocenia, że krótki czas pracy w Senacie Rzeczypospolitej nie został przez niego zmarnowany, umożliwiając uczestnictwo w pracach nad konstytucją, ale co równie istotne, pozwalając na kontrolę wprowadzania reformy rolnej. Kolejnym punktem jest kariera Artura Tarnowskiego, sekretarza generalnego Stronnictwa Zachowawczego (w które przekształciło się Stronnictwo Prawicy Narodowej) oraz sprawozdawczy opis wypełniania przez niego mandatu poselskiego w latach 1935-1938, kiedy stanął na czele koła parlamentarnego Porozumienie Katolicko-Narodowe. Doktorantka wykorzystuje tu stenogramy sejmowe, brakuje jednak w tej części pracy komentarzy innych polityków, czy wspomnień na temat roli politycznej Artura Tarnowskiego. Nie wyjaśnia też przekonująco dlaczego nie uzyskał poparcia władz państwowych w kolejnych wyborach parlamentarnych. W podsumowaniu zaangażowania Tarnowskich w życie polityczne, chciałoby się bardziej krytycznej oceny, niż stwierdzenie, że cechowało je konsekwencja w działaniu, wierność zasadom konserwatywnym i praca na rzecz dobra wspólnego.

Ponieważ zaangażowanie polityczne Tarnowskich we współpracę z sanacyjnym rządem jest bezpośrednio związane ze wrześniowym zjazdem w Dzikowie, na którym nawet Walery Sławek zarysował wstępnie ideę BBWR, celowe wydaje się przeniesienia tego zagadnienia właśnie do rozdziału trzeciego. Wyodrębnienie go w osobnym rozdziale czwartym powodujące powtórzenia i zaburza chronologię wykładu. W rozdziale czwartym znajdziemy zarówno próbę przedstawienia stosunku Józefa Piłsudskiego do ruchu konserwatywnego od lat I wojny światowej, na początku której fiasco planów powstańczych w Królestwie Polskim skazały wodza Legionów na współpracę z galicyjskimi

konserwatystami, jak i charakterystykę stosunku konserwatystów do przewrotu majowego w 1926 roku. Zasadnicza część tego rozdziału zawiera szczegółowy opis zjazdu w Dzikowie we wrześniu 1927 roku, komentarzy na jego temat i skutków jakie przyniósł, co znajduje kontynuację w kolejnym podrozdziale o genezie i rozwoju współpracy konserwatystów z Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem, co – jak wspomniano – winno towarzyszyć rozważaniom o zaangażowaniu Tarnowskich w życie polityczne państwa we współpracy z obozem rządzącym po przewrocie majowym. Doktorantka wyjaśnia przyczyny zbliżenia Tarnowskich od obozu sanacyjnego, mimo początkowego potępienia zamachu, uznając, że zbliżenie z Piłsudskim ma swe źródło w podobnym pojmowaniu przez obie strony niezbędnych działań służących stabilizacji i wzmocnieniu państwa, co konserwatystom miało przynieść dodatkowo wpływ na rząd. Jest to zgodne z wyrażoną wcześniej opinią, że to krakowski konserwatyzm był twórcą szkoły ustrojowego myślenia, która poszukiwała realnych sposobów budowy ustroju godzącego autorytet silnej władzy i swobody obywatelskie.

Kolejny, piąty rozdział pracy wprowadza w zagadnienia związane ze stosunkiem Tarnowskich do kluczowych problemów, z którymi musiało się zmierzyć odrodzone państwo polskie. Na czołowym miejscu znalazło się omówienie stosunku Jana Zdzisława i Artura Tarnowskich do reformy rolnej oraz przedstawienie ich poglądów na gospodarkę. Z narracji Doktorantki można wywnioskować, że Tarnowscy, tak jak zdecydowana większość przedstawicieli ziemiaństwa, uznawali reformę rolną za akt polityczny, sprzeczny z gospodarczymi potrzebami kraju i wymierzony przeciwko statusowi ekonomicznemu warstwy, z której się wywodzili. Swoje miejsce w tym rozdziale znalazł także opis działalności gospodarczej dwóch ostatnich właścicieli Dzikowa. Umieszczenie tego fragmentu właściwsze wydaje się przy przedstawieniu sylwetek bohaterów pracy, zawartych w rozdziale pierwszym. Następne punkty tego rozdziału są próbą przedstawienia stosunku Tarnowskich do mniejszości narodowych: Ukraińców, Niemców i Żydów oraz do zagrażających ładowi europejskiemu dwóch totalitaryzmów: faszyzmu i komunizmu. O ile w przypadku mniejszości żydowskiej Doktorantka prezentuje wyraziste poglądy Tarnowskich (szkoda, że nie konfrontuje ich z opiniami innych przedstawicieli środowiska ziemiańskiego), to trudno doszukać się w pracy wypowiedzi Tarnowskich o mniejszości ukraińskiej, czy niemieckiej. Natomiast w ostatnim podrozdziale, zawarty w nim fragment o republice tarnobrzeskiej, powinien znaleźć się we wcześniejszych partiach pracy, podobnie, jak informacje biograficzne o Arturze po 1939 roku, których miejsce jest w rozdziale pierwszym.

Interesujące wnioski, ale niezwykle krótkie, zawarła Doktorantka w zakończeniu, udzielając odpowiedzi na postawione pytanie o rolę polityczną Tarnowskich z Dzikowa. Uznaje, że aktywność polityczna wpisana była w dziedzictwo rodu. W imię służby krajowi doprowadziła ona do zbliżenia w 1927 roku z obozem sanacyjnym, tyle że wbrew swoim intencjom, to nie konserwatyści zyskali wpływ na rząd, tylko Piłsudski uczynił z nich narzędzie do realizacji własnych celów politycznych. Brakuje jednak w podsumowaniu porównania roli Tarnowskich z pozycją innych przedstawicieli środowiska arystokratycznego w elitach politycznych II Rzeczypospolitej. W tym miejscu właściwsze byłoby skorzystanie z niektórych opinii, zawartych w ostatnim podrozdziale rozdziału pierwszego, pokazującym Tarnowskich na tle ziemiaństwa polskiego. Pracę zamyka bibliografia, w której można znaleźć drobne błędy. Praca J.M. Majchrowskiego, *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, powinna się znaleźć w opracowaniach a nie źródłach. Natomiast artykuły, na przykład S. Estreichera z „Czasu” z lat 20-tych i 30-tych, dotyczące między innymi ruchu konserwatywnego w tym okresie powinny znaleźć się w źródłach drukowanych a nie opracowaniach. Również pamiętniki, na przykład *Wspomnienia księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej* (2002), powinien znaleźć się w źródłach drukowanych, a nie opracowaniach. To samo dotyczy pamiętnika K.M. Radziwiłła (2000) oraz *Protokołu konferencji grup konserwatywnych z udziałem przedstawicieli marszałka Piłsudskiego w Dzikowie*. „Najnowsze Dzieje Polski” 1959.

Recenzowana praca napisana jest poprawnym językiem, choć budzą wątpliwości niektóre zwroty i błędy stylistyczne, na przykład na s. 41, brakuje „który” w zdaniu „Stanisławowi Tarnowskiemu, urodził się...”, na s. 51 Od 1928 roku Senator Sejmu..”, powinno być „był senatorem”, na s. 54 „właściciele mająków” zamiast majątków, na s. 101 w wyborach prezydenckich asygnując zamiast desygnując, na s. 191 od „zamach majowy 1926 roku” powinno rozpocząć się nowe zdanie, etc. Doktorantka nie zawsze przestrzega czasu przeszłego, który stosuje w pracy. W pracy można znaleźć także błędy literowe, które należy usunąć. Na przykład na s. 40 Warszawa pisana jest z małej litery, na s. 68 czynnika, zamiast czynnik, na s. 112 brakuje po 1939 „roku”, to samo na s. 118, po 1867, itp. Należy także zawsze poddawać imiona postaci przywoływanych po raz pierwszy w tekście, choć oczywiście nie zawsze jest to możliwe. W wielu przypadkach, gdy można ustalić imiona, Doktorantka zaniedbuje tego obowiązku, na przykład na s. 37 arcybiskup Kakowski, powinno być Aleksander, na s. 38 Skulski i Bertoni, powinno być Leopold i Karol etc. Przypisy skonstruowane są prawidłowo, choć można w nich znaleźć także drobne potknięcia, na przykład w przypisie 819 na s. 235.

Zasadniczą wartością pracy mgr Anny Kasiarz jest fakt, iż w oparciu o przebadany materiał źródłowy, Doktorantka szczegółowo zaprezentowała polityczną działalność Jana Zdzisława i Artura Tarnowskich i przeanalizowała ich wpływ na przyjęte cele i podjęte działania przez ruch konserwatywny w okresie II Rzeczypospolitej. Autorka w całej pracy sprawnie analizowała źródła i przenosiła płynące z nich informacje na opis kolejnych opracowywanych zagadnień. Potrafiła również odnieść wiedzę z przebadanych źródeł do ustaleń literatury historycznej. Przekonywująco polemizowała z wcześniejszymi stwierdzeniami badaczy. Pozwoliło to zrealizować zasadniczy cel pracy dając bardzo szczegółowy obraz działań i wpływu jaki wywierali Tarnowscy z Dzikowa na ruch konserwatywny w latach 1918-1939. Tym samym Doktorantka wypełniła ważną lukę w badaniach nad historią życia politycznego Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym. Oceniając pozytywnie wartość dysertacji wnoszę o dopuszczenie Panią mgr Anny Kasiarz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Danuta Nawal', written in a cursive style.